

**O‘ZBEK URUG‘LARI NOMLARINING KELIB CHIQUISHIGA DOIR MULOHAZALAR
(ABULG‘OZIY BAHODIRXONNING “SHAJARAI TURK” ASARI MISOLIDA)**

Ashiraliyev Akrom

TDPU magistranti

(Ilmiy rahbar: Shavkat Bobojonov

tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Bizga ma‘lumki, o‘zbek xalqi tashkil topish jarayonida bir qancha etnoslarning yurtimizga kirib kelishi va mahalliy aholi bilan qorishish jarayoni kuzatiladi. Ushbu maqolada to‘qson ikki urug‘dan iborat o‘zbek xalqining shakllanishida ishtirok etgan qorluq, qipchoq, qo‘ngirot va qoloch urug‘lari ishtiroki haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Abulg‘oziy Bahodirxon, Shajarai turk, qorluq, qipchoq, qoloch, qo‘ng‘irot.

Аннотация: Мы знаем, что в период формирования узбекской нации в нашу страну проникли и смешались с местным населением несколько этносов. В данной статье основное внимание уделяется участию родов горлук, кыпчак, кунгирот и калач, принимавших участие в формировании узбекской нации, состоящей из девяноста двух родов.

Ключевые слова: Абулгази Бахадырхан, Шаджарайский Тюрк, Карлук, Кыпчак, Калоч, Кунгирот.

Abstract: We know that during the formation of the Uzbek nation, several ethnic groups entered our country and mixed with the local population. This article focuses on the participation of the Gorluq, Kipchak, Kungirost and Kalach clans, which participated in the formation of the Uzbek nation, consisting of ninety-two clans.

Keywords: Abulghazi Bahadirkhan, Shajarai Turk, Karluq, Kipchak, Kaloch, Kungirost.

O‘rta Osiyo tarixi bo‘yicha bir qancha yaratilgan asarlarning har biri o‘z davri uchun qimmatli ma‘lumotlar berishi bilan ajralib turadi. Bunga misol tariqasida Sharofiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma”, Binoiyning “Shayboniynoma”, Hofiz Tanish Buxoriyning “Abdullanoma” kabi asarlarni keltirishimiz mumkin. Shunday asarlar qatorida Abulg‘oziy Bahodirxonning “Shajarai turk” asari davrning tarixiy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, etnografik ma‘lumotlarni bayon qilgani bilan ahamiyatlidir. Asarda bir qancha o‘zbek urug‘lari nomlarining kelib chiqishi borasida qimmatli ma‘lumotlarni berib o‘tadi. Quyida qorluq, qipchoq, qoloch, qo‘ng‘irot urug‘lari va ularning nomlari bilan bog‘liq masalalarga to‘xtalib o‘tamiz.

Qorluq eli nomining kelib chiqishi borasida asarning “O‘g‘uzxonning Turon va Hindustong‘a yurganining zikri” qismida quyidagi ma‘lumotlarni keltirib o‘tadi: “O‘g‘uzxon bu aytilg‘an viloyatlarning barchasig‘a dorug‘alar qo‘yib, Samarqand sari yuradi. Taqi Samarqandni olib, dorug‘a qo‘yib Buxorog‘a bordi. Buxoroni ham olib, Balx bordi. Balxni

ham olib, G'uru viloyatining ustiga yuradi. Qish erdi, kunlar yomon sovuq erdi. G'urning tog'larig'a ko'p qor tushib erdi. Lashkar xalqi yurumakka qiynaldilar. Xon hukm qildi kim: "Hech kishi mendin qolmasun" deb, borib G'urni oldi ersa, yil kelib yoz bo'ldi. Lashkarning sonini oldi. Bir necha kishi kam keldi. Onlarni so'radi. Hech kim bilmadilar. Bir necha kundin so'ng ul kishilar xizmatig'a bordilar. Xon onlarning ahvolin so'rdi ersa, aytdilar kim, bir necha kishi lashkarning so'ngg'i eldin kela turur erdik, tog' ichinda bir kecha ulug' qor yog'di. Andin so'ng yuriy bilmay, o'shul yerda yottuq. Otlarimiz va tevalarimiz barchasi o'ldi. Bahor bo'lg'andin so'ng piyoda kela tururmiz dedilar. Xon hukm qildi: "Ul jamoatg'a Qorluq tesunlar", deb. Barcha qorluq eli onlarning naslindin turur"⁹⁶.

Demak, Qarluqlar qadimiy turkiy qabilalardan biri bo'lib, ular Oltoyning g'arbi, so'ngra Irtish daryosining o'rta oqimida yashaganlar. Dastlab turk xoqonligi, so'ngra VIII asr o'rtalarida Yettisuv o'lkasida o'z davlatlarini qurganlar. K.Shoniyozov fikricha, Qoraxoniylar davlati Qarluqlar davlati bilan bevosita uzviy bog'liq va uning tadrijiy davomi hisoblanadi⁹⁷.

1924 yilgi ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston hududida 10 mingdan oshiqroq, Tojikiston hududida esa 7 mingga yaqin qarluqlar yashagan. Keyinchalik esa o'z nomlarini unutib, o'zbek va tojik millatlari tarkibiga singib ketganlar. Qarluq lahjasi o'zbek va uyg'ur tillarining rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. O'zbek va Uyg'ur tillari birgalikda Turkiy tillar guruhining qarluq ost guruhiga kiradi.

Qipchoqlarning kelib chiqishi, qaysi hududlarda istiqomat qilganligi va urug' atamasi haqida asarning "O'g'uzxonning xon bo'lg'anining zikri" hikoyasida keltirib o'tiladi". Ulug' podshohlarning odatlari turur. Uzoq safarg'a borg'anda ko'chlarin olib bormoq. Navkar xalqining ham ba'zilari olib borurlar. O'g'uzxonning bir begi ko'chin olib borib erdi. O'zi urushda o'ldi. Xotuni qurtulib ikki suvning orasinda xon keyinidin etdi. Yukli erdi. To'lg'ag'i tutdi. Kun sovuq erdi. Kirmakka ev yo'q, bir chirik yog'ochning ichinda o'g'lon tug'urdi. Muni xong'a ma'lum qildilar ersa xon aytdi: "Muning otasi bizning oldimizda o'ldi. G'amxo'ri yo'q", teb. O'g'ul o'kundi, otini Qipchoq qo'ydi. Qadim turk tilinda ichi qo'sh yog'ochni qipchoq derlar erkandur. Aning uchun ul o'g'lon yog'och ichinda tug'di teb, otin Qipchoq qo'ydilar. Bu vaqtda ham ichi qo'sh yog'ochni qipchoq dey tururlar. Qora xalqning tili kelmasligidin qofni chim o'qiy tururlar. Shul Qipchoq turur kim, chipchoq dey tururlar. Ul o'g'lonni xon o'z qo'lunda saqladi. Yigit bo'lg'andin so'ng urus va uloq va machar(majar)va boshqurd ellari yog'i erdilar. Qipchoqg'a ko'p el va navkar berib, ul yoqg'a Tin va Atil(Itil) suvining yoqasina yubordi. Tin va Atil ikkisi ham ulug' suvlarning oti turur. Uch yuz yil Qipchoq ul yerlarda podshohlik o'lturdi. Barcha Qipchoq eli aning naslindin tururlar"⁹⁸.

Yuqorida asarda keltirib o'tilgan ma'lumotlardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, qipchoqlar qadimiy turkiy qavmalardan sanalib, ular haqida dastlabki ma'lumotlar XI asrda arab va fors manbalarida "Dashti Qipchoq" deb ataluvchi geografik hudud tilga olingan.

⁹⁶ Abulg'oziy Bahodirxon. Shajarai turk. – Toshkent: Cho'lpon, 1992. – B.22.

⁹⁷ Shoniyozov K. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni. – Toshkent: Sharq, 2001. – B.311.

⁹⁸ Abulg'oziy Bahodirxon. Shajarai turk – B.21.

Dashti Qipchoq aholisi rus manbalarida poloveslar, Vizantiya manbalarida esa kuman hamda Sharq manbalarida esa Qipchoqlar deb atalgan. Geografik jihatdan, asosan bu hudud Sirdaryoning yuqori oqimi va Tyanshanning gʻarbiy yon bagʻridan Dnepr daryosining quyi oqimigacha boʻlgan hududga nisbatan ishlatilgan. Keyinchalik Dashti Qipchoqning sharqiy qismi aholisi umumiy nom bilan Oʻzbeklar deb atalgan.

Yana bir etnik turkiy urugʻlardan biri sanalgan Qolochlar haqida “Oʻgʻuzxonning Eron va Shom va Misr sari yurganining zikri” hikoyasida maʼlumot beriladi. “Bir yil yurtinda turub, ikkinchi yil elga jar qildurdi: “Eron sari yuruytururman. Necha yilliq gamlarin yesunlar” teb. Ikkinchi yili otlandi. Taqi Talosh shahriga keldi. Xonning lashkar keyinida quygʻan kishilari bor erdi. Origʻan va ochqan va adashgʻan va yitganni olib kelsun teb, ul kishilar lashkar soʻnqinda qolgʻan bir evlik kishini xon oldigʻa olib keldilar. Xon ul kishidin soʻrdi kim, ne uchun keyin qolib erding, teb. Ul aytdi kulukimning ozliqindin lashkarning soʻnqindin kela turur erdim. Xotunim homila erdi, tugʻurdi. Ochliq sababindin onasining suti oʻgʻlongʻa yetishmadi. Kela turur erdim, suvning yoqasinda koʻrdumki bir shagʻal bir qirgʻovulni oldi. Yogʻoch birlan shagʻalni urdum ersa qirgʻovulni tashlab qochdi. Ani olib kabob qilib xotunimgʻa berib turib erdim, soʻngda qoʻygʻan kishilaringiz yoʻluqub, olib keldilar. Xon ul faqrqʻa ot va ozuq va mol berib, bu cherikka bormogʻil teb, “Qol,och!” -tedi. Barcha Qoloch eli shul kishining naslidin tururlar. Ani bu vaqtda Xalaj deytururlar. Movarounnahrda koʻp boʻlur. Aymoq Elina qoʻshila tururlar, Xuroson va Iroqda ham koʻp boʻlur”⁹⁹.

Qolochlar yoki Xalaj haqida manbalardagi maʼlumotlarga qaraydigan boʻlsak ular turkiy qabila ekanligini bilib olishimiz mumkin. Taniqli olim K.Shoniyozovning taʼkidlashicha, ular qarluqlar tarkibidagi urugʻdosh qabilalardan biri boʻlgan.

“Xalajlar va chigillar kabi Qorluq qabila uyushmasi va davlati tarkibida qadimiy turkiy zabon etnoslardan hisoblanadi. Ayrim tadqiqotchilar (Longvord, Daymes, I.Markvort) Vizantiya va Suriya manbalarida 544 yilga oid axborotlarda uchraydigan xaliy, qulas atamalarini pesh qilib, xalajlar dastavval xulaj deb nomlangan alohida xalq boʻlgan deb taʼkidlaydilar. Xalajlar qarluq qabila ittifoqidagi (Xitoy manbalarida qayd etilgan) uchta qabilaning biri boʻlishi kerak”¹⁰⁰.

Bizning fikrimizcha ham, Xalajlar turkiy qabilalardan biri boʻlib Qoshgʻar, Yettisuv, Talos vodiysi, Movarounnahr, Xuroson va Iroqqacha choʻzilgan hududlarda yashagan hamda oʻtroqlashib oʻsha hududlarda yashovchi mahalliy xalqlar bilan qorishib ketgan va ayrim guruhlari oʻz etnik nomlarini bizgacha saqlab qolganlar. Fikrimizni yuqoridagi manbalar ham tasdiqlaydi.

Oʻzbek urugʻlari ichida yirik birliklardan biri Qoʻngirotlardir. Ushbu urugʻ haqida “Qoʻnqirat elining zikri” hikoyasida quyidagi maʼlumot keltirib oʻtilgan: “Qayon naslindin bir kishi bor erdi. Aning uch oʻgʻli bor erdi. Avvalgʻining oti Choʻrliq mergan, ikkinchisining oti Qubayshira, uchinchisining oti Tusbuday. Choʻrliq anday otar erdi oʻqni kim, bir kun inisi Qubayshira birlan urushti. Ikkisi ham ot ustinda erdi. Yoyin olib oʻqin kezladi.

⁹⁹ Abulgʻoziy Bahodirxon. Shajarai turk – B.23.

¹⁰⁰ Shoniyozov K. Oʻzbek xalqining shakllanish jarayoni – B.344.

Qubayshira engashib boshini otning bo‘ynig‘a panoh qildi. Bir zamon turg‘andin so‘ng, boshini ko‘tardi. Cho‘rliq inisini ayadi. Taqi ko‘nglindin aytdi: “Muni andag‘ otayin qo‘rqsun, ammo zarar topmasun”. Quloqinda ulug‘ xalqasi bor erdi. Ani qasd qilib otdi. O‘q xalqaning ichindan o‘tub ketdi. Cho‘rliq merganning bir o‘g‘li bor erdi. Qo‘nqirat otli. Barcha Qo‘nqirat eli aning nasli tururlar”¹⁰¹.

Qo‘ng‘irotlar urug‘i va uning kelib chiqishi borasida bir qancha rivoyatlar mavjuddir. Akademik A.Asqarov quyidagicha ta‘kidlaydi: “O‘zbek xalqi tarkibiga kirgan Dashti Qipchoq ko‘chmanchi o‘zbeklaridan yana biri qo‘ng‘irotlardir. Manbalarda xabar berilishicha, qo‘ng‘irotlar ilk o‘rta asrlarda Oltoy, Mo‘g‘ulistonning shimoliy qismida yashaganlar”¹⁰². Bugungi kunda qo‘ng‘irotlar yurtimizning deyarli barcha viloyatlarida istiqomat qiladilar va boshqa xalqlar bilan qorishib o‘zlarining o‘zbek ekanliklaridan faxrlanadilar.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlab o‘tmoqchimanki, Abulg‘ozi Bahodirxon “Shajarai turk” asarida yana bir qancha xalqlarning kelib chiqishi haqidagi afsona va rivoyatlarni keltirib o‘tadi. Adib asarni yaratar ekan, voqealarni xolis yoritishga harakat qiladi, bu esa asarning qiymatini yanada oshishiga olib kelgan. Asarning qiymati haqida taniqli sharqshunos olim A.G.Vamberi: ”Abulg‘ozining ko‘pchilik ishlari Zahiriddin Boburni xotiraga tushiradi, jahon uning “Shajarai turk”i uchun minnatdordir”¹⁰³, deb bejizga ta‘kidlamagan edi.

¹⁰¹ Abulg‘oziy Bahodirxon. Shajarai turk – B.38.

¹⁰² Asqarov A. O‘zbek xalqining kelib chiqishi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – B.487.

¹⁰³ Вамбери А.Г. История Бухари или Маварауннахра. – М., 1964. – 115 стр.

